

УДК 321.7

<https://doi.org/10.34142/24130060.2020.20.1.18>

ОСНОВНІ ЕТАПИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ВІДКРИТОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

К. Г. Яцура

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Виокремлено ключові етапи та характерні особливості відкритої освіти. Простежено перспективи впровадження засад відкритої освіти в український освітній простір. Аргументовано, що становлення системи відкритої освіти пов'язано із впровадженням технологій та практик електронної освіти. Розглянуто, що розвиток відкритої освіти залежить від новітніх комп'ютерних і комунікаційних технологій.

Ключові слова: відкрита освіта, відкрите суспільство, електронна освіта, модернізація.

ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ И ТЕНДЕНЦИИ ФОРМИРОВАНИЯ ОТКРЫТОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Е. Г. Яцура

Выделены ключевые этапы и характерные особенности открытого образования. Прослежено перспективы внедрения принципов открытого образования в украинское образовательное пространство. Аргументировано, что становление системы открытого образования связано с внедрением технологий и практик электронного образования. Рассмотрено, что развитие открытого образования зависит от новейших компьютерных и коммуникационных технологий.

Ключевые слова: открытое образование, открытое общество, электронное образование, модернизация.

MAIN STAGES AND TRENDS OF FORMATION OF OPEN EDUCATION IN UKRAINE

K. Yatsura

The key stages and characteristic features of open education are highlighted. The prospects of introducing the principles of open education into the Ukrainian educational space are traced. It is argued that the formation of the open education system is associated with the introduction of technologies and practices of electronic education.

The intentions of open education include: independence, personal activity of a student, personal contribution to the learning process of the entire audience, independent decision making; social interaction (especially when students have different national and cultural origins) the development of not only knowledge, but also skills and abilities.

It is important for education in Ukraine to preserve the democratic ideology, which is considered by the academic community as a fundamental antithesis of the market orientation of education. The development of open education now depends on the latest computer and communication technologies, moreover, it has become possible through the use of these technologies, but they are not a goal, but rather a means of open education.

Principles of open learning: conscious learning (students must choose: what to teach, how to teach, with whom to teach and how long to teach); internal differentiation; focus on the

applied nature of knowledge; learning social interaction; appropriate time for study; integrity of the learning process; lack of strict regulations in the performance of tasks.

It is considered that the development of open education depends on the latest computer and communication technologies.

Currently, Ukraine is actively joining the open education system, in particular, is gaining foreign experience in implementing various forms of e-learning and creating a competitive educational environment. However, despite the existence of successful practices and experience in implementing the provisions of open education, the education system of Ukraine is at the stage of popularization and partial implementation of the principles of openness in the Ukrainian educational space.

Key words: *open education, open society, e-education, modernization.*

Постановка проблеми. XXI століття пов'язане головним чином із процесами глобалізації та взаємодією різних країн не лише у політичній та економічній сферах, а й у сфері освіти. Адаптація української освіти до тенденцій розвитку західної системи освіти стала питанням часу. Ці тенденції включають в себе підвищення якості навчального процесу, вдосконалення змісту освіти, впровадження демократичних принципів в менеджменті, виховання студентів як незалежних і вільних осіб, дотримання принципів, цінностей та поглядів, притаманних ліберальним і демократичним суспільствам.

У даному контексті впродовж останніх декількох десятиліть однією з провідних тенденцій модернізації системи вищої освіти у багатьох країнах став розвиток відкритої освіти. Відкрита освіта – це модель освіти, що базується на засадах відкритості та безперервності пізнання, доступна для будь-якого суб'єкта освітнього процесу незалежно від його рівня початкової освіти, використовує інструментарій та методики дистанційного навчання, здатна адаптуватися до індивідуальних і групових освітніх потреб та вимог.

Впродовж останнього десятиріччя у світі, та зокрема в Україні, спостерігається інтенсифікація впровадження технологій та практик електронної освіти. Це зумовлено насамперед стрімким розвитком інформаційно-комунікативних технологій, збільшенням інтернет-покриття та спрощенням доступу до нього, появою нових технологій веб-комунікацій, зокрема соціальних мереж та мобільних додатків, розповсюдженням

відкритих програмних продуктів для забезпечення електронного (дистанційного) навчання, а саме його організації та контролю.

Проте, дослідження рівня відкритості доступу до ресурсів, порталів і технологій, що забезпечують функціонування електронної освіти, наразі знаходиться поза увагою науковців. Разом з тим, зазначені тенденції інформатизації освітнього процесу актуалізують необхідність аналізу моделі відкритої електронної освіти, а також технологій та інструментів, що забезпечить розвиток даної моделі.

Аналіз актуальних досліджень. Концепція відкритої освіти є предметом дослідження таких теоретиків, як Джон Сіл Браун, Тору Іійосі, Віджай Кумар, Стівен Лерман, Річард Баранюк та інших. Зокрема, розгляду питань модернізації освіти присвятили свої наукові роботи В. Астахова, К. Астахова, В. Бакіров, Л. Хижняк, Л. Сокурянська, С. Щудло та інші, організаційно-педагогічним основам дистанційної освіти за кордоном та в Україні, підходам до їх реалізації – О. Локшина, В. Олійник, М. Танась та інші, якості дистанційної освіти – Л. Віткін, З. Дудар, Н. Муліна, М. Мурашко, Л. Мирутенко, Л. Ноздріна та інші.

Мета статті. Визначення ключових етапів і тенденцій розвитку відкритої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Говорячи про особливості посткомуністичної трансформації доцільно акцентувати на феномені модернізації. Зокрема, рівень модернізації (в найширшому її розумінні) у сучасний період у більшості країн Східної Європи був значно вище, ніж, наприклад, в 1970-х роках в Південній Європі чи в 1980-х роках в Латинській Америці. Найважливішим чинником модернізації є рівень освіти, адже саме якісний рівень освіти є вирішальним предикатом стійкої та послідовної демократизації.

Відкритість у культурній та освітній сферах є обов'язковою складовою (Sheerens, 2003). Сучасне суспільство перетворюється на відкрите громадянське суспільство настільки, наскільки його культура та освіта

відкриті до усвідомлення та передачі всього внутрішнього досвіду синергетичної самоорганізації, співпраці, солідарності та накопиченого самопізнання в колективній пам'яті людства. Освітня система є одним із найдавніших соціальних інститутів, що має великий вплив на основні сфери суспільства (політичну, соціальну, економічну, культурну). Завдяки інституту освіти стає можливим реалізація процесу соціалізації людей, особливо молодого покоління.

Перспективи відкритого суспільства також пов'язані з соціалізацією молоді (Буков, 2008). Таким чином, велика роль відводиться в цьому складному процесі інституту освіти. Освіта постійно має справу з індивідом, з різними рисами, притаманними найбільш розвиненим індивідам. У відкритому суспільстві люди приймають власні рішення. Тому формування відкритого суспільства вимагає присутності індивідів, які не лише дозволять цій громаді існувати, але й зможуть цілеспрямовано змусити її рухатися вперед, турбуватися про самооцінку та розвиток кожного з її членів.

Досліджуючи взаємодію відкритої школи та суспільства, Хорст Хайнцель описав, як концепція відкритої освіти реалізовується на практиці (Heinzel, 2006, p. 342):

Інтенції відкритої освіти: самостійність, особиста активність учня, особистий внесок у навчальний процес всього класу, самостійне прийняття рішень; соціальна взаємодія (особливо, коли учні мають різне національно-культурне походження); розвиток не тільки знань, але й навичок та умінь.

Принципи відкритого навчання: усвідомлене навчання (учні повинні самі вибрати: що вчити, як вчити, з ким вчити і як довго вчити); внутрішня диференціація; орієнтація на прикладний характер знань; навчання соціальній взаємодії; відповідний час для навчання; цілісність процесу навчання; відсутність суворої регламентації у виконанні завдань.

Вимоги відкритої освіти: учні беруть участь у формуванні навчального процесу (бажання, ідеї, поради учнів необхідно систематизувати до початку навчального процесу); надання часу для реалізації індивідуальних побажань;

дозволити учням брати участь у формуванні тижневого освітнього плану наявність відкритих класних кімнат; обов'язкове пояснення учневі, навіщо він вивчає саме цю тему (підтримка, мотивація, особистісне орієнтування); відкритість критеріїв оцінювання.

На сучасному етапі українська освіта впевнено рухається до європейського освітнього простору. Двадцять перше століття значною мірою пов'язане з процесами глобалізації та взаємодією різних країн не лише у політичній та економічній сферах, а й у сфері освіти. Тому адаптація української освіти до найважливіших тенденцій розвитку західної системи освіти стала питанням часу. Але для українського суспільства, яке більше половини сторіччя перебувало під впливом радянської влади, якому весь цей час була відома тільки одна модель освітньої системи – радянська, досить важко перейняти та в повній мірі досягнути ідею «болонізації». Для перейняття Україною європейського способу життя необхідно мати спільну з Європою культуру, досягти спорідненості європейської та української свідомості.

Українська влада не піклується про державну освіту так, як, приміром, Франція, що робить найбільший внесок у розбудову загальноєвропейського наукового та освітнього простору. Так, Франція витрачає на освіту близько 7% від ВВП, випереджаючи у цьому питанні Німеччину, Іспанію, Велику Британію, Італію, Нідерланди і поступаючись лише країнам Північної Європи та США. Влучним є твердження, що для прискореного руху України до суспільства знань та її інтеграції у Європейський Союз потрібно не лише виконання нашим освітнім керівництвом та академічною спільнотою положень Болонської декларації, подальших європейських документів, а насамперед перетворення освітньої та наукової сфер з маргінальних на сферу інтересів держави й усього українського суспільства (Kalenjuk, 2004).

У 2005 році українське суспільство реалізувало ідею переходу до так званої «болонізації» навчального процесу. Ця реакція пов'язана з тим, що була зроблена спроба змінити вже відомі в українському суспільстві

культурні цінності на нові та значно інші позиції. На сьогоднішній день більшість українців вороже ставляться і не довіряють ідеям та принципам Болонського процесу (Khomeriki, 2012). Але також варто зазначити, що ця більшість не серед усього українського суспільства, а лише серед тих, хто може впевнено відповісти, що таке система освіти в Болоньї. Недосвідчені люди з цього питання зазвичай повинні займати позицію іншої людини, а не їхню. Це можна пояснити тим, що швидке та несподіване впровадження більшості принципів системи освіти в Болоньї виділилось у свідомості українців як відмінна риса вимушеного вдосконалення «європейської ідеології» (Chernyh, 2012).

Разом з тим, Україна продовжує триматися курсу «болонізації», за ходом якої слідкує створена у 2016 році робоча група супроводу Болонського процесу в Україні, яка забезпечує виконання положень Болонського процесу та Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, а також відповідає за вироблення позиції щодо шляхів реформування вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти.

Важливим кроком на шляху трансформації української освітньої системи став Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII «Про вищу освіту», що набув чинності 6 вересня 2014 року (Vyshcha osvita, 2014). Цей закон фактично є експліцитним підтвердженням трансформаційних процесів, тенденцію до яких сьогодні можна спостерігати в багатьох аспектах суспільно-політичного життя України. Загальні положення закону фіксують головні засади і принципи функціонування вищих навчальних закладів та всієї освіти загалом, зокрема, їх автономність – «...самостійність, незалежність і відповідальність вищого навчального закладу у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності...» (Vyshcha osvita, 2014); академічну мобільність – «...можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому вищому навчальному

закладі (науковій установі) на території України чи поза її межами» (Vyshcha osvita, 2014); академічну свободу – «...самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом» (Vyshcha osvita, 2014).

Базові принципи нового Закону «Про освіту» – доступність, автономність, відповідальність, свобода думки та наукової діяльності, інноваційність, відсутність кордонів у процесі поширення знань та інформації, міжнародна інтеграція тощо – повністю відповідають принципам відкритого суспільства. Крім того, важливою умовою функціонування відкритого суспільства є конструктивне збереження власних надбань в процесі глобальної взаємодії, що теж передбачено законом. У цьому сенсі закон обумовлює міжнародну та, зокрема, європейську інтеграцію системи вищої освіти України «...за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи» (Vyshcha osvita, 2014).

Входження України до європейського освітнього простору прискорить процес подолання основних культурних перешкод на шляху до відкритого суспільства. Але цілковите переорієнтування самосвідомості сучасних українців на новий лад, сприйняття всім суспільством ідеї відкритого суспільства як чогось невід'ємного від їхньої природи є повільним процесом.

Болонська система освіти створювалася як проект, що дозволить індивідам творчо підходити до процесу навчання, навчить їх критично осмислювати необхідність вибору того чи іншого курсу. Проте, ідеї болонізації, екстрапольовані на український освітній простір, зазнали значних модифікаційних змін, що врешті призвело до освітньої кризи (орієнтація вищих навчальних закладів на ринок праці). Така ж участь спіткала й ідейні спроби негайного впровадження принципів ліберально-демократичної ідеології в Україні. Важливо пам'ятати, що процес

переорієнтації свідомості українського суспільства відповідно до принципів відкритості – важливий, але доволі тривалий. І одна з провідних ролей на цьому поприщі належить саме освіті.

Серед вагомих функцій освіти слід виділити одну з основних – формування громадянськості, оскільки виховання громадянськості являє собою компонент підготовки до життя у демократичному суспільстві (Bates, 2015). Виховання громадянськості варто починати з раннього віку і продовжувати до отримання людиною середньої освіти. Це передбачає як включення окремих компонентів означеної проблематики в навчальні курси, що пов'язані із суспільною проблематикою, так і створення спеціалізованих навчальних дисциплін. Важливою для виховання громадянськості є така організація навчального процесу, яка б заохочувала учнів стежити за подіями в країні та світі, постійно їх обговорювати. Причому, обговорення суперечливих суспільних та політичних питань має бути вільним та відкритим. Набуває важливості необхідність навчати учнів розмірковувати про існуючі проблеми та намагатися знайти їхнє вирішення. У відкритому суспільстві індивіди здатні критично мислити, не довіряючи сліпо указам владної верхівки. Тому дуже важливо прищеплювати навички неупередженого та самостійного розмірковування, що передбачає експериментування, оскільки саме метод спроб та помилок врешті-решт допомагає досягти суспільного прогресу.

Важливим суспільним інститутом, що сприяє розвитку загальних цінностей та норм поведінки, виступає, на наш погляд, школа. Система освіти є відображенням цінностей суспільства та інструментом їхнього увіковічення. Тому саме через реформу освіти можливо досягти зміни культури, а значить і самосвідомості суспільства. Але, починаючи реформувати освітню систему, слід звертати увагу на те, що самі педагоги здебільшого не докладають значних зусиль для розвитку критичного мислення, логічного міркування учнів, а також їхнього вміння усвідомлювати сутність громадянських цінностей, бути толерантними,

виступати публічно тощо. Суттєвих змін, на наш погляд, мають зазнати самі підходи до формування навчальних програм, які слід націлювати на розвиток демократичних цінностей, навичок та установок, підготовку високопрофесійних педагогів. Важливим є перетворення системи освіти на відкриту та відповідальну перед суспільством.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Для освіти в Україні важливо зберегти демократичну ідеологію, яка розглядається академічною громадськістю як принципова антитеза ринковій орієнтації освіти. Також нові риси, яких набуває національна освіта України, не мають зруйнувати соціалізуючої, об'єднуючої місії в сучасному суспільстві, її намагання служити ідеалам рівності, справедливості та відкритості.

Розвиток відкритої освіти наразі залежить від новітніх комп'ютерних і комунікаційних технологій, більше того, він став можливим через використання цих технологій, проте вони виступають не метою, а, скоріше, засобом відкритої освіти.

Разом з тим, зі стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій набуває актуальності модель відкритої електронної освіти. Дана модель перш за все передбачає створення відкритої мережі освітніх ресурсів; вдосконалення мережі електронних бібліотек, що охоплюватиме всі освітні рівні; створення системи дистанційного навчання, зокрема для осіб з обмеженими можливостями, та забезпечення на їх основі ефективної реалізації й застосування інформаційно-комунікаційних технологій на всіх освітніх рівнях та для усіх форм навчання; забезпечення навчально-виховного процесу засобами інформаційно-комунікаційних технологій, а також доступу навчальних закладів до світових інформаційних ресурсів; формування та впровадження інформаційного освітнього середовища в системі загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти.

Наразі Україна активно долучається до системи відкритої освіти, зокрема переймає закордонний досвід щодо впровадження різних форм електронного навчання і формує конкурентне освітнє середовище. Проте, незважаючи на

наявність успішних практик та досвіду щодо впровадження положень відкритої освіти, система освіти України знаходиться на етапі популяризації та часткового впровадження принципів відкритості в освітній український простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биков, В. Ю. 2008. *Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія*. – Київ: Атіка.
2. Вища освіта, 2014. *Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII «Про вищу освіту»*. [online] (Останнє оновлення 01 Липень 2014) Доступно: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu> [Дата звернення 25 Жовтень 2019].
3. Каленюк, І., 2004. Рух Європи до суспільства знань. Болонський процес і Україна. *Вища освіта України*, 3, с. 22–28.
4. Хомерікі, О. А., 2012. Інтернаціоналізація і інтеграція як напрямки глобалізації освіти: процеси синтезу і диференціації. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*, 16, с. 76–84.
5. Черных, С. И., 2012. Электронное образовательное пространство как новый тип образовательной реальности (социально-философский анализ). *Профессиональное образование в современном мире*, 3, с. 66–74.
6. Bates, A. W. (Tony), 2015. *Teaching in a Digital Age*. Contact North. [online] Available at: www.open.bccampus.ca [Accessed 25 October 2019]
7. Heinzl, Horst., 2006. *Empirische Fallstudie und vergleichender Sachstandsbericht zur Offenheit in Unterricht, Schule und deren Umfeld*. Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades Doktor der Philosophie im Fach Erziehungswissenschaft am Fachbereich 2 der Universität Siegen. Siegen.
8. Sheerens, J., 2003. *Educational Evaluation, Assessment and Monitoring: A Systematic Approach*. Swets & Zeitlinger.

REFERENCES

1. Bykov, V. Yu. 2008. *Modeli orhanizatsiinykh system vidkrytoi osvity: monohrafiia*. – Kyiv: Atika.
2. Vyshcha osvita, 2014. *Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 r. № 1556-VII «Pro vyshchu osvitu»*. [online] (Ostannie onovlennia 01 Lypen 2014) Dostupno: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu> [Data zvernennia 25 Zhovten 2019].
3. Kaleniuk, I., 2004. Rukh Yevropy do suspilstva znan. Bolonskyi protses i Ukraina. *Vyshcha osvita Ukrainy*, 3, s. 22–28.
4. Khomeriki, O. A., 2012. Internatsionalizatsiia i intehratsiia yak napriamky hlobalizatsii osvity: protsesy syntezy i dyferentsiatsii. *Aktualni problemy sotsiologii, psykhologii, pedahohiky*, 16, s. 76–84.
5. Chernyh, S. I., 2012. Elektronnoe obrazovatelnoe prostranstvo kak novyj tip obrazovatelnoj realnosti (socialno-filosofskij analiz). *Professionalnoe obrazovanie v sovremennom mire*, 3, s. 66–74.
6. Bates, A. W. (Tony), 2015. *Teaching in a Digital Age*. Contact North. [online] Available at: www.open.bccampus.ca [Accessed 25 October 2019]
7. Heinzl, Horst., 2006. *Empirische Fallstudie und vergleichender Sachstandsbericht zur Offenheit in Unterricht, Schule und deren Umfeld*. Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades Doktor der Philosophie im Fach Erziehungswissenschaft am Fachbereich 2 der Universität Siegen. Siegen.
8. Sheerens, J., 2003. *Educational Evaluation, Assessment and Monitoring: A Systematic Approach*. Swets & Zeitlinger.

Інформація про автора

Яцура Катерина Геннадіївна – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; e-mail yatsura@karazin.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7813-3722>.

Стаття надійшла до редакції: 04.11.2019 р.

Прийнята до друку: 15.11.2019 р.